

„A vitéz rácz nemzetnek”

Megegyezés és autonómia Rákóczi politikájában

Kronológia, 1690–1707

1690. augusztus 21. I. Lipót kiváltságlevelé, majd 1691. augusztus 20-i újabb privilégiuma lehetővé tette a betelepülő szerbek számára, hogy zárt katonai és politikai egységben éljenek. Maguk választották vajdájukat és bíráikat, állami és egyházi adót nem fizettek, falvaik mentesültek a katonai beszállásolás alól.

1698. szeptember 8. I. Lipót elrendeli az 1690-ben Magyarországra menekült szerbek katonai egységbe szervezését.

1701 folyamán Az Udvari Haditanács kezdeményezésére megkezdődik a szávai, dunai, tiszai és marosi határőrkerületek megszervezése, mindenütt szerb katonasággal, s ezeket – a magyar kormányzati szervek kikapcsolásával – közvetlenül a bécsi Haditanácsnak rendelik alá.

1701–1702 folyamán „Rác dúlás”: a szerb határőrvidék csapatai végigrabolják Somogy vidékét.

1703. július A Váradolasziban állomásozó rác katonaság végigpusztítja Bihar megye falvait.

1703. augusztus 6. Rákóczi hadat indít a bihari szerbek lakóhelye, Váradolaszi ellen, és a várost leromboltatja. Szeptember elején kuruc csapatok győzelmet aratnak az aradi szerb katonaság felett.

1703. november 22. I. Lipót megerősíti a magyarországi szerb határőröknek adott valamennyi korábbi kiváltságát.

1704. január vége, majd március 25. Pécs elleni kuruc, majd rác támadás.

1704. június 29. Rákóczi első bácskai hadjárata: mintegy 5000 fő átcsoportosításával Rákóczi megindítja déli hadjáratát Baján át Bács felé a tiszai-marosi határőrvidék ellen. A kurucok könyörtelen hadviseléssel viszonyozzák az addigi szerb brutalitást. A hadjárat célja, hogy a szerb határőrök leverésével és Szeged elfoglalásával közvetlen kapcsolatot teremtsenek a temesvári pasával.

1704. július 7. Bács várának bevétele.

1704. július 12. Feketevíznél jelentős kuruc győzelem, majd a titeli sáncrendszer bevétele. Innen a

Bercsényi Miklós generális 1703 kora őszen a „Vitéz Rác nemzet” számára kiadott pátensét a következőkkel zárta: „Ezen pátenset pedig valaki eltitkolja és helyrül helyre nem híresíti, az leszen az oka Isten s világ előtt az elkövetkezendő veszedelmeknek.” Pusztán ebben a rövid közlésben annyi feszültséget sűrített az azóta megélt történelem, hogy ma már nem mellőzhető az egész folyamat: II. Rákóczi Ferenc és kormányzóköreinek következetes kísérlete, hogy a „rác nemzetet” egyenjogúan fogadja a magyar állam keretei közé.

Nemcsak azért, mert úgy tűnik, feledésbe merült, mielőtt megismerték volna. Nem is azért, mert szerves része a szabadságharc történetének. Vagy mert fontos fejezete a Közép-Európa stabilitásáért folyó láthatatlan küzdelemnek. Vagy mert úgy véljük, annyi régi és új történetíró munkáját nem temetheti be a közöny, nem mondhatunk le a történelem megközelítéséhez nélkülözhetetlen szellemi autonómiáról, s a nemzetek együttélésének mélyebb vizsgálatát sem mellőzhetjük. Több és nagyobb a tét.

Bercsényi Miklós (1665–1725) (balra) –
Károlyi Sándor (1669–1743) (jobbra)
MNM TKcs

II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) fejedelem.
Mányoki Ádám festménye, 1707

Pátensek a hajdúszabadságról

A szabadságharc megindulásától kezdve Rákóczi és kormányzóköre *folyamatosan próbálkozott, hogy megnyerje a rácokat*. Komoly tárgyalások három alkalommal kezdődtek el: 1703/1704 fordulóján, majd 1705-ben s végül 1707/1708 folyamán.

1703. augusztus 9-i keltezéssel a székelyhídi táborból, szeptember 18-án pedig a szatmári táborból kibocsátott pátenseiben szólította Rákóczi zászlói alá a rácokat. Hasonló tartalommal Bercsényi szeptember 17-i keltezéssel küldött kiáltványokat. Valamennyi „a vitéz rác nemzetnek” címzett pátens a közös múltra, a közös érdekre hivatkozik. Biztosítják „az eddigh hazánkban lakó és hazánknak kenyerével, s savával élő, sőt az előtt való boldog időkben is mindenkor a magyar nemzettel együtt lakó, s egyet értő, és következőképpen országunk szabadságával is élő egész Rác Nemzetet mint Vitézlő, mind Lakos rendeket”, hogy az országban mindenfelé lakó „Rác Nemzetnek” pecsétet bocsátottak ki. Sőt „hogy biztosabbak lehessenek édes hazánk szabadságával magok szabadságával is, sőt Hazánk mellett való mostani Hadakozásoknak érde-

mes jutalmát is vehessék, Fejedelmi neve alatt tette bizonyossá a rácságot, hogy valakik és valamely Helységbeliek most édes Hazánk felszabadítása mellett fegyvert fognak nemcsak minden adófizetés Terhe és Idegen Bíróság alól fel szabadulnak, hanem valamint a Hajdú városiak, országunkban oly nemesi szabadságban lesznek.” Rákóczi mint hatalmi tényező biztosítja szabadságukról nemcsak a rác katonaságot, hanem a lakosságot is. A terjesztés módjáról az egyik példányon Hátszegi Márton (Hatszegan Markuly) román ezereskapitány írása tájékoztat: „Tökeli János vitéz kapitánynak nekem jó barátomnak cito, cito, citissime.”

Mennyiben volt Rákóczi ajánlatának realitása? Közös kapcsolatokra, fegyverbarátságokra, s mi több, korábbi szervezkedési együttműködésre építhetett. A rácokat ugyanúgy sújtották a Habsburg-kormányzat adói, kereskedelmi monopóliumai, a török határ menti életkörülmények, mint a magyarokat, s az 1680-as években Bottyán János a végvári kapitányokkal és a dél-dunántúli rác vajdákkal, a Dráva menti rác telepek lakóival szoros kapcsolatban közös kereskedelmi ügyleteket bonyolított le, majd a Szent Liga visszafoglaló háborújának idején mint császári ezredes erős fegyverbarátság fűzte Monasterly János rác alvajdához, a rácok generálisához. Bercsényi szegedi főkapitányi tisztségében személyes tapasztalatokat szerzett az új határörtelepekről. Hiteles a pátensek kijelentése is, hogy néhány évvel ezelőtt a rácok már „hitet tettek”. Valóban, az 1698–1700. évi Rákóczi-szervezkedésben részt vett Arsenije Černojević pátriárka is, és ígérte, hogy a rácok 40 ezer főnyi fegyverrel kapcsolódnak a Magyar Királyság szabadságáért indítandó háborúba. Csakhogy a szervezkedés leleplezésével a pátriárkát a Habsburg-kormányzat Bécsben barátságos fogságban tartotta, internálta. Ettől függetlenül 1703 elején a császári adóügyi főhivatalnok, Alexander Johann von Kollarek (Kollaneck) szerint a rác lakosság és katonaság forrongott a magasra emelt és drasztikusan behajtott adók, a császári főtisztek hatalmaskodásai és a privilégiumokban biztosított jogaik semmibevétele miatt. A rácok csatlakozásának intézményes le-

bonyolítása 1704 elején Károlyi Sándor generális feladata lett.

Károlyi a megbékélésért

Károlyi jól ismerte a „ráckérdést”, tagja volt a marosi–tiszai–dunai határőrkerület összeírását végző bizottságnak. Fergeteges időben, 1704. január elején vonult át 5000 főnyi haderejével a befagyott Dunán. Pápán alakította ki hadiszállását és Ausztria, Horvátország határ menti területeire, a Dráva mentére és Dél-Dunántúlra küldött kiáltványokat a rác nemzet számára. Meg is érkeztek Károlyihoz Sümegre „Rácországról az drávamelléki, szerémségi és bácskasági rácságnak expressus követi”. Készek a hűségükre és hogy kiállítsanak 5000 fegyverest. Károlyi hitlevelet adott, és a hadainak halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a rácokkal harcba bocsátkozzanak. A tárgyalások egyik résztvevője, Hellebronth János, a bácskasági cameralis praefectus és a rác nemzetség királybírája ezereskapitányi kinevezést kapott Bercsényitől és mindvégig elkötelezett híve volt a megegyezésnek.

A „sümei egység” a tárgyalások első szakaszában zátonyra futott. A rácok ragaszkodhattak Černojević pátriárka egyik Memorialéjában megfogalmazott feltételekhez: szabad kereskedés, vallásszabadság, önálló nyomda, iskolaalapítási jog, részvétel a magyar országgyűlésen és a rác nép ne legyen kizárva a békekötésből. Ilyen szintű megállapodáshoz idő kell.

Császári politika

A Habsburg-kormányzat pedig felismerte Rákóczi kezdeményezésében a veszélyt. Lipót császár és Savoyai Jenő herceg, a Haditanács elnöke, elrendelték, hogy a pátenseket szolgáltassák be, és Černojević mozgósítsa a rácokat a „rebellis magyarok” ellen. 1704. január végén Rákóczi 3 ezereskapitánya támadta meg és fosztotta ki Pécsset. Majd március 25-én Herberstein tábornagy kötelékében rác csapatok támadták meg Siklóst, Szigetvárt, és miután Kaposvárt porig égették, Pécs városát

I. Lipót magyar király (1657–1705) és német-római császár (1658–1705)

Tisza mentén északra fordulva Rákóczi Szeged ellen vonul.

1704. július 20. Rákóczi Szeged városát hódoltatja.

1704. december Bottyán János tábornok levelet ír a rácoknak, és együttműködésre hívja fel őket.

1705. március A fejedelem Bottyán Jánost kéri arra, hogy újabb pátensét juttassa el a rácokhoz.

1706. szeptember 15. I. József megerősíti a szerbek valamennyi korábbi kiváltságlevelét.

1707. március vége–április eleje A Duna–Tisza közét császári szolgálatban feldúló szerb határőrsapatok Kalocsa környékén is garázdálkodnak.

1707. április 3. A császári szolgálatban álló szerb határőrsapatok kegyetlen öldöklések közepette kirabolják és felégettik Kecskemétet.

1707. május 1. (Nagy) Péter orosz cár követe följánlja a fejedelemnek Lengyelország trónját és a szövetségét, valamint hogy a rácokat a kurucok mellé állítja. Az európai helyzet változása miatt végül nem jön létre a szövetség.

1707 folyamán A rácok elleni második bácskai hadjárat. Júliusban megkezdik Arad ostromát (jelentős szerb katonasága és népessége van), de ezt 25-én eredménytelenül abbahagyják. Az október 3-án ideérkező császári sereg fokozatosan elfoglalja Erdélyt. Popovics-Tököly, az aradi rác főkapitány a „rác grancsárokkal” véres bosszúportyára indul. A feldúlt falvak maradványai lakói elmenekülnek.

F. I.

Kuruc lovasok és császári dragonyosok összecsapása. Georg Philipp Rugendas olajfestménye

kirabolták s négy jezsuitát megöltek. A szemtanú Kollarek 26 éves fiát vesztette el, beszámolója nem nélkülözi a császár oldalán harcoló rácokról a horrort, a császári tisztek, egyházi személyek, szerzetesek, rác határőrök és rác parasztok gondosan leírt diskurzusaiból viszont az derül ki, hogy mindennek ellenére a megegyezésre maradt még esély: Szlavóniában, Horvátországban, a Dráva mentén, Siklós, Pozsega környékén élő rácok sokan titokban Rákóczi hívei. Hellebronth János kapitány pedig azt írta: „én nagy reményben vagyok, hogy az egész rácság meghódul, csak a vitézlő renddel a disciplinát tartassa meg Nagyságod.”

Rákóczit mélyen megrázta a tragédia, s annál inkább kereste a megegyezést. Szeged elfoglalására indított hadjáratán a rác határőrökkel Feketevíznél vívott csata után rendelkezéseiben igyekezett megnyugtatni a különböző rác csoportokat. Itt adományozta a táborába átállt Draguly Farkas rác kapitánynak „egy lovas ezerebeli főcolonellusságnak tisztit és hivattalyát”. Mivel „kegyelmes tekintetben vélvén Nemzetes Vitézlő Rác Draguly hívünknek az ellenség közül önként és szabad akarattából [...] édes hazánk dolgainak elő segéllésére vágyódó szives indulattjától viseltetett ki jövetelét...”

A megegyezés szellemében

A megegyezés újabb feltételeit országos érvénnyel Gyöngyösön 1704. szeptember 2-án kelt és rác kezdeményezésre született fejedelmi kiáltvány vázolta fel. Már nem általában a rác nemzetet, hanem *minden réteget külön* szólítja meg. „Az egész Rác Nemzet Egyházi és egyéb minden Rendinek, nevezetesen penigh Sz. Patriarchájoknak, Plebanusoknak, Kalugyereknek, Generálisoknak, Fő és Vice kapitányoknak, Hadnagyoknak, több és más mind Egyházi rendeknek, mind penigh külső renden lévő Vitézlő és lakos

Kuruc közkatona és tiszt. Olajfestmény, 18. század

Rátcságnak, valakik e Pátens levelünket láttják, olvasni, vagy olvastatni hallják, ajánlyuk Fejedelmi kegyelmességünket.” A továbbiakban közli, hogy hadakozásuk kezdetétől fogva azon igyekezett, hogy a rác nemzet a régi magyar királyoktól elnyert szabadságuk alatt velük együtt hadakozott, most is „mindennemű szabadságok helyre állatásában velük együtt megegyező akarattal munkálódjanak”. Ezzel szemben ugyan a „német nemzettel ellenünk fegyvert fogván” a kereszténységgel és a természettel ellenkező kegyetlenkedéseket követtek el, de a „Magyar Országban és Erdélyben Rác Hiveink” kérésére (!) és a maga meggyőződéséből is, az egész Tisza, Duna, Dráva, Száva mellett „lévőknek gráciát ad”, vétkes cselekedeteiket elfelejti. „Intyük azért azon az egész, akár mely renden a Magyar Korona alatt megtelepedett Vitéz Ratz Nemzetet Felső s közép alsó rendű Egyházi s világi Tiszteit s vitézeit, akármely helységnek Tiszteivel s Lakosaival edgyütt, tudván a Magyar nemzet boldogulásával leendő, valóságos régi boldog emlékezetű Sz[ent]. Királyoktul adatott, régi elejektül reájok maradott Privilegiumoknak s szabadságuknak bizonyossan való helyre állítását, abban való megtartásokat, mellyet fejedelmi Parolánk Szerént Valóságossan is ígérünk Magokat Nemzetes vitézlő Hellebronth János Ezredes Fő Kapitány Hívünknel bejelentvén, állyanak hűségünkre.” Semminemű adózással nem terhelhetnek, minden jószágukat visszakapják és szabadon birtokolhatják, hadakozásra nem erőltetnek, akiknek kedvük van, azok havi fizetést kapnak, tisztségeket nyernek, fegyverfogók és otthon lakosok régi szabadságukban megvédelmezik őket.

A gyöngyösi pátens a megegyezés szelleme hatja át, és *történelmi jogra hivatkozva biztosít szabadságot*. Már nem a hajdúszabadságról van szó, hanem a régi szent királyoktól kapott, a magyarokkal egyenrangú szabadságról. Azt ígéri, hogy az országban lakó rácok ügyét mintegy alkotmányos szinten rendezik.

Černojević pátriárkának 1704. szeptember 6. keltezéssel Rákóczi külön írt, a pátens szellemében. Biztosítja a pátriárkát, hogy a „rác nemzetet, minden renden lévő statussit... hűségünk és kegyelmességünk, s a mostani közügynek elő segéllésére való concursusra... adhortállya, édesítse, és ösztönözze. Fejedelmi parolánk s hitünkre ajánljuk és ígérjük...”, jószágait mindenki visszakapja, szabadságban élhet, és a pátriárka még külön 20 ezer forint tiszteletdíjban részesül. A levelét átadó Hellebronth János ezereskapitányt feljogosítja különtárgyalásra is. A kísérlet nem volt eredménytelen, Rákóczi ezredeiben feltűnően jelentős számban szolgáltak magukat rác identitásúnak tartó közvitézek és ezereskapitányok. A bécsi angol követ, George Stepney 1704. december 3-i jelentésében közölte Hedges miniszterrel, hogy a rácok a császáriak ellen akarnak fordulni.

1705 kora tavaszán Egerben Rákóczi uralkodói minőségben azzal a céllal adta ki nyílt levelét, hogy megteremtve az áttörést, a készülő országgyűlés legalizálja a rácok csatlakozását. „Nos Franciscus Dei gratia Princeps Rákóczy...” kezdetű nyílt levélben a fejedelem mint a hatalom képviselője biztosítja a rácok kiváltságait. A régi kiváltságokra hivatkozik, többen már hadai között vannak, és a Dunán túl meg a Duna–Tisza között lakó rácok ellenségeskedése is megszűnt. Szükséges azonban, hogy bejelentsék csatlakozásukat Bottyán János generálishoz küldött követek útján.

Autonómia és országgyűlési jelenlét

A rác csatlakozás ügye mégsem jutott el az országgyűlésig. Van olyan vélemény, hogy Károlyit terheli a felelősség a Balatonkilitinél (1705. március 31.) elszenvedett csatavesztése miatt. Valójában a tervet Lipót császár 1705 tavaszán bekövetkezett halála után trónra lépő I. József politikája hiúsította meg. Černojević pátriárka birtokadományra és privilégiumaik új megerősítésére kapott ígéretet. Popovics-Tökölly János, Arad főkapitánya, a Maros menti határőrvidék parancsnoka magyar nemesség és József arcképével díszített aranylánc adományban részesült.

Okulva a császári udvar fölényes politikájából, Rákóczi a harmadik kísérletét nagyobb diplomáciai támogatással alakította ki. 1707 elején megindulván I. Péter orosz cárral a tárgyalások a lengyel királyságáról és a szövetségkötésről, Rákóczi több feltételt szabott. Az egyik feltétele volt, hogy a cár nemcsak kibékíti a magyarokkal a rácokat, hanem melléjük is állítja őket a császár oldaláról.

A tervezet és az első pátens 1707 őszén készült el. Hosszabb tájékoztató előzhetette meg, mert a Magyar Konföderáció kancelláriáján tudtak a császáriak ajánlatáról is. Rákóczi ezt a nyílt levelét mint a cár szövetségese és a készülő lengyel–magyar–erdélyi konföderáció tagja adta ki 1707. október 10-én Ungvárott. Az erdélyi fejedelem, a szabadságért szövetkezett rendek vezére, felsorolva minden egyéb méltóságát is, a régi magyar királyok idejében már elnyert jogokat és újabb kiváltságokat biztosít a rác nemzetnek. Szabadon választott despotájuk alatt élhetnek, szabad letelepedésre választott területen. Katonaságuk tisztjeit maguk választják, Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben szabad kereskedési joguk lesz, vallásukat szabadon és háborítatlanul gyakorolhatják, és további kiváltságokban részesülnek.

III. Arsenije Černojević szerb pátriárka főpapi ornátusban. Festett fa, 18. század vége

Szerb Egyháztörténeti Gyűjtemény, Szentendre

Mikes Mihály generális 1708. július közepén jelezte a fejedelemnek, hogy a rácok havasalföldi közvetítéssel hajlanak a megegyezésre. A feltételeket az augusztus 29-én, Egerben Rhédey Mihály, a Nemesi Társaság strázsamestere és Hellebronth János ezereskapitány számára adott fejedelmi *Instructio* tartalmazza. Áttekintve a régi magyar királyok idejében a „magyar nemzettel azon egy szabadsággal” rendelkező rác nemzet hányattatását és jobbágyásra jutását az „Austriai-ház” uralma alatt. Ajánlja tehát, hogy „álljonak azon anya nemzetnek kebelében vissza”. Rákóczi és „az egész magyar nemzet” a magyar országgyűlésen megerősítve és Péter cár jóállásával biztosítja a régi szabadságukat, amit pátenseiben is megígért. Ez összességében a Dráva és a Száva közében a teljes autonómiát, a magyar országgyűlésen követségi részvételt, mintegy társországi ranggal szavatol. Vallásukat szabadon gyakorolhatják, városaik hajdúvárosi kiváltsággal élhetnek.

A tervezet többet ígért, mint amit Černojević pátriárka utódja, Diakovics Ézsaiás püspök és császári tanácsos 1708. január 4-én I. József császárnak benyújtott 11 pontos Memorialéjában követelt. A külön területet, a magyar országgyűlésen részvételt kívánó igényükre a császári kormányzat feltehetően azért nem válaszolt, mert kikötötték, a római katolikus valláshoz hasonló vallásszabadságot és jogokat kívánnak, s ne kényszerítsék népüket vallási unióra. Ez pedig nem volt összeegyeztethető a Habsburg-kormányzat politikájával.

Rákóczi javaslata viszont szervesen illeszkedett a Magyar Konföderáció valláspolitikájához is, és méltányolta a rác nemzet ragaszkodását önrendelkezéséhez és identitásához. Megvalósítására azonban már nem jutott idő. Viszont a nyolc éven át minden súrlódás, kölcsönös sérelem és kudarc ellenére megújított és újrafogalmazott megbékélési tervek és tárgyalások jelentőségét csak növelték az elkövetkezendő századok. Amit Rákóczi Magyarországa a határai között élő „rác nemzet” autonómiájáról kialakított, ma nagy szellemi tőkénk lehetne.

R. VÁRKONYI ÁGNES